

УДК 316.722:2-485(=477.7)

Яковенко І. О.,

м. Мелітополь

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Анотація

У статті розглянуто історичні умови формування етноконфесійного різноманіття Північного Приазов'я. Автором досліджено умови переселення колоністів на територію Північного Приазов'я. Виявлено головні чинники, що вплинули на формування діалогічної взаємодії релігійних меншин Північного Приазов'я та становлення етноконфесійних особливостей у духовній та світських сферах: політика Російської імперії щодо пільгового становища переселенців; особливості географічного розташування Північного Приазов'я; близькість поселень національних меншин і превалюючих етносів.

Ключові слова: етноконфесійність, Північне Приазов'я, релігійні меншини.

Постановка проблеми. Культурне і духовне відродження української держави породило до життя ряд релігійних організацій, що вирізняються певною конфесійною приналежністю.

Наявність поліконфесійної регіональності українських земель ставить перед державою питання налагодження конструктивних відносин між релігійними організаціями, а також врахування тенденцій міжнародного співробітництва.

З проголошенням незалежності України і подоланням стереотипності залишків радянської влади зник і інформаційний вакуум стосовно етноконфесійного співробітництва.

Слід зазначити, що при подоланні стереотипів страху перед церквою, що є пережитками минулої радянської доби, сучасна українська молодь охоче ставиться до відновлення релігійних і національних стереотипів. Відвідування церкви і національні елементи одягу більше не викликають у молоді певного дискомфорту і незрозумілості.

Доречним у побудові і вдосконаленні релігійної політики України постає досвід діалогічної взаємодії релігійних меншин у Північному Приазов'ї.

Регіон Північного Приазов'я завдяки колоніальній політиці Російської імперії отримав досить цінний досвід етноконфесійного співробітництва. На даній території протягом досить тривалого часу відбувався цінний діалог і культурна взаємодія різних етносів і конфесій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжконфесійну взаємодію в історії православної церкви розкрито в праці В. Меші. Історію духовних християн досліджувала Т. Нагорна.

Над проблемами релігійної історії Російської імперії працював ряд зарубіжних дослідників: О. Полунов, Д. Поспеловський, І. Поздеева, О. Єршова.

Питання єврейських студій порушували у своїх працях вітчизняні і зарубіжні дослідники: Д. Брандес, Й. Дік, О. Найман, Дж. Стейплс, О. Тухватулліна, М. Феллер.

Питанням релігійного і етнічного життя Південної України присвячені праці І. Лимана.

Історію німецьких колоністів на території України досліджували І. Кулініч, О. Кудінова, О. Безсонова.

Висвітленням релігійного життя Північного Приазов'я займалися О. Авдеева, А. Гедьо, Н. Бацак та інші.

Незважаючи на досить суттєвий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених щодо історії існування релігійних меншин на території України, питання дослідження практики діалогічної взаємодії залишається не розглянутим.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення діалогічної взаємодії та етноконфесійних особливостей народів Північного Приазов'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія Північного Приазов'я здавна була заселеною представниками різних релігійних меншин. Серед них найчисельнішими були етнічні групи українців, росіян, німців, поляків, чехів, болгар та інших.

Незважаючи на таку кількість представників різних культур, населенню цієї частини України вдавалося чудово вживатися на спільній території і навіть взаємодіяти між собою.

Ключовим фактором соціального, релігійного та економічного життя населення, звичайно, є територіальна приналежність. До регіону Північного Приазов'я ми віднесемо Мелітопольський та Бердянський повіти Таврійської губернії, а також Маріупольський повіт Катеринославської губернії. Щодо сучасного адміністративного поділу території України, то О. Авдеєва зазначає, що до Північного Приазов'я відносяться “Мелітопольський, Приазовський, Приморський, Бердянський, Чернігівський, Куйбишевський, Розівський, південно-східна частина Пологівського та південна частина Орхівського районів Запорізької області та південна частина Донецької області” [1, с. 56].

Щодо заселення вище згаданої території, слід відзначити ключову ланку побудови діалогічної взаємодії релігійних меншин – політику російського уряду на чолі з Катериною II. Питання міжконфесійного характеру були вирішені наданням можливості селитися на території Росії всім бажаючим іноземцям.

Панівною релігією Північного Приазов'я було християнство. Першими переселенцями стали греки, що сповідували християнство, адже на час переселення (1762 р.) еліта кримських татар мала ісламське направлення і не надавала можливості розвитку християнським конфесіям. Привабливою стороною переселення греків на територію Північного Приазов'я стало надання певних пільг: можливість отримати 30 десятин землі, відмінності в оподаткуванні і захист від служби в армії.

Греками було створено спочатку селище Маріуполь, що згодом перетворилося у місто. У маріупольській спільноті існував власний суд. Саме тому мешканці цього регіону довгий час зберігали свою самоідентичність і не зазнавали асиміляції. Варто відзначити, що у 60-х роках XIX століття привілеї грецької спільноти були скасовані російським урядом. Переселенці тепер не мали змоги отримувати пільгові землі і можливість не служити у армії. Ключовим поштовхом до втрати самоідентичності і навіть конфесійності стало запровадження шкіл із російською мовою викладання. Закінчивши школи з російською мовою викладання греки мали можливість зайняти адміністративні посади у російській урядовій системі [2].

Для підтримки збільшення чисельності південно-східної частини Малоросії у 1820 р. було переселено німецьких колоністів (менонітів) і хрещених євреїв [4].

Найбільшу частину регіону Північного Приазов'я становили малороси і великороси. Взаємодія на культурному, економічному і релігійному рівнях означених національних меншин, призвела до асиміляції греків, менонітів і євреїв. Хоча слід зауважити, що зазначені етнічні групи змогли зберегти свою унікальну культуру і національну ідентичність через сферу духовної взаємодії.

Наступні роки (1790-1796) були досить плідними щодо розселення у Північному Приазов'ї представників різних етносів, які за віросповіданням були католиками, лютеранами, кальвіністами і протестантами.

Досить плідним був 1803 рік для розселення німецьких колоністів – менонітів. За даними перепису 1897 року в Маріупольському повіті проживало 20 тисяч менонітів, більша частина яких була лютеранами [6].

Меноніти були досить працьовитими і освоєння цілинних земель їм легко вдавалося. Жили німці-меноніти маленькими компактними групами, дотримувалися своїх звичаїв і обрядів, релігійного способу життя. Слід зауважити, що колонія Розенберг (сmt Розівка), Бергталь (с. Республіка), Ямбург (с. Новокрасновка), Марієнталь (с. Мар'янівка) та інші населені пункти Приазовського району були засновані саме менонітами [3].

Появу болгар на території Північного Приазов'я, зокрема, у Мелітопольському і Бердянському повітах відносять до часу потужних міграційних хвиль болгарського населення (1861-1863 роки) з Бессарабських колоній і північно-західної Болгарії. Болгари від уряду отримали статус переселенців і певні пільги (12 десятин землі на особу чоловічої статі) [7, с. 20]. Болгарське населення розташовувалося невеликими групами також між уже існуючими селами у Приморському, Приазовському та Якимівському районах Запорізької області.

Щодо релігійної ідентичності болгар, то основну масу населення становили православні християни.

Переважаюча більшість новоприбулих болгарських поселенців зосереджувалася в сільській місцевості. Отримання земельних наділів надавало можливість населенню прогодувати себе і свої сім'ї. Подальший процес урбанізації дозволив болгарам виїхати в місто.

Асиміляційні процеси серед болгар проходили досить швидко в порівнянні з німецькими переселенцями-менонітами. Невеликі локальні групи міського населення болгар поступово втрачали свої національні культурні традиції і мовні особливості, замінюючи їх культурними традиціями провідного населення краю [7, с. 20-21].

Чехи на території Північного Приазов'я були переселені з Перекопського повіту (Криму) через непридатність землі для обробітки і вирощування зерна на отриманих наділах. У Мелітопольському повіті Таврійської губернії чехами було засновано колонію Чехоград (сучасна назва – Новгородківка).

Чеські колоністи отримували по 10 десятин на ревізійного переселенця. Переселене населення також виконувало зазначені державою трудові повинності. Щодо самоідентифікації і асиміляційних процесів, то чеські переселенці доволі швидко переймали досвід місцевого населення краю (малоросів і великоросів) щодо святкування релігійних і світських свят. Так, у чехів з'явилися подібні звичаї щодо колядування на православне Різдво. Багато парубочих і дівочих забав серед року також набули процесу заміщення.

Наприклад, крадіжка чи підміна вхідної хвіртки на Святого Андрія. Чехами також було перейнято від місцевих жителів обряди, що стосувалися викупу нареченої. Але слід зазначити, що свою релігійну і культурну ідентичність чеським переселенцям вдалося зберегти у вигляді духовних пісень і національних звичаїв [5].

Розселення польського національного етносу на землях Північного Приазов'я розпочалося ще в XVI-XVII століттях, коли частина українських земель перебувала під владою Великого князівства Литовського. Нові міграційні процеси переселення поляків на територію Північного Приазов'я пов'язані із 60-ми роками XIX століття, а саме скасуванням кріпосного права і стрімким розвитком капіталізму. У районах Середнього Придніпров'я і Приазов'я значно збільшилася кількість переселенців, що хотіли заробити грошей на підприємствах, а згодом залишалися на даній території.

Переселенці сповідували католицизм і мали яскраве конфесійне забарвлення. Католицькі громади, які існували на той час в Південній Україні намагалися виступати за свої права сповідувати католицизм.

Кінець XIX – початок XX століття відрізнявся наступом російського уряду на католицьку церкву. Етнонаціональна політика уряду сприяла наступу на католицьку церкву і проповідування православ'я.

Переселенці із областей, що були під владою Польщі, подавали спеціальне прошення для можливості отримання духовного сану і служіння при православних церквах.

Слід зауважити, що переселенці-поляки спочатку склали присягу на вірність Росії, а потім заповнювали прошення про надання можливості служити при церкві. “Прошення” – спеціальний документ, за яким переселенець надавав короткі бібліографічні відомості про себе із зазначенням віросповідання. Новоприбулі поляки служили при православних церквах деякий час, а потім подавали прохання про висвячення у різноманітні духовні сани. Зазначимо, що лист переходу до православного віросповідання був визначеним

адміністративним документом і був однаковим як для католиків, так і для іудеїв, мусульман і інших.

Звернення новоприбулих не завжди отримували схвалення уряду. Рішенням Синоду (церковний орган управління) деякі переселенці отримували відмову [4].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що польська громада на території Північного Приазов'я була досить протилежно настроєною. З одного боку існували ярі прихильники Римо-католицької церкви, а з іншого – переселенці-поляки, що прагнули перейти в православ'я і залишитися при церквах на службі. Такий антагонізм поглядів був обумовлений тим, що між представниками польської спільноти не існувало ніяких зв'язків. Наголосимо, що саме у цей період відбувався наступ на католицизм і питання конфесійної приналежності набувало загрозливого характеру.

Переселення євреїв до Північного Приазов'я мало суто колонізаційне забарвлення урядової політики Російської імперії. Господарське освоєння цілих земель надавало можливість євреям переселятися на територію Росії, точніше, на неосвоєні землі Північного Приазов'я.

Цікавим фактом політики колонізаційного переселення євреїв стало дотримання іудейського способу життя. Більша частина переселенців-євреїв була вихідцями із Польщі і Білорусії.

В порівнянні із іншими колоністами Північного Приазов'я (греками, поляками, німцями, чехами), єврейське переселення завдавало суттєвих незручностей через іудаїзм. Іудаїзм, як певний спосіб життя, регламентував всі сфери організації життєдіяльності єврейських поселенців. Дана релігія визначала дні, коли можна працювати і слугувала своєрідною етикою поведінки новоприбулого населення. Саме тому однією з умов переселення євреїв на родючі землі Північного Приазов'я стало хрещення євреїв. В цей час створюється "Товариство ізраїльських християн".

Фінансове сприяння Російського уряду спонукало євреїв до отримання певних пільг. Так, євреям було виділено спеціальні кошти на будівництво

власних будинків і прожитковий мінімум на добу. Зазначимо, що євреям виділялися держані землі для освоєння, але новоприбуле населення приваблювало міський тип життя. Тому більшість переселенців відмовилося від земельних наділів і переселилися до міст.

Більша частина переселенців воліла осісти в Маріуполі. Хоча до складу жителів Маріуполя євреї і не ввійшли, бо як було зазначено раніше, це було грецьке місто. Але євреї отримали можливість займатися там купецтвом і ремісничою діяльністю.

Намагання царського уряду залучити єврейське населення Північного Приазов'я до господарської діяльності було виражено у ряді пільг. Так, євреям надавалися не лише земельні наділи у безстрокове користування, а й можливість купувати землі і продавати їх на означеній території.

“Положення про євреїв” 1835 року здійснило ряд перетворень у сфері асиміляції єврейського населення. Уряд Росії відмовився від політики примусового хрещення і став використовувати економічні важелі. Таким чином, євреї, що займалися землеробством і ремісничою діяльністю отримували можливість навчатися у вищих навчальних закладах Російської імперії. А після закінчення отримували урядові посади і можливість селитися за межами “смуги осілості євреїв”.

У Маріупольському повіті єврейськими переселенцями були засновані колонії: Графська, Зелене Поле, Солодководна, Затишся та Рівнопіль, Хлібодарівка і Надійна, що свідчило про досить велику чисельність колоністів.

Місцем головного збору єврейських колоністів були синагоги і єврейські будинки. Синагога слугувала не лише молитовним будинком, а й місцем, де відбувалися загальні збори і вирішення головних питань життя колонії. Зазначимо, що відкриття синагог і молитовних шкіл було строго регламентовано царським урядом спеціальними наказами.

Управління єврейською громадою здійснювали рабин, староста, скарбник та вчений. Рабин – духовний наставник єврейської громади; староста – вибірний голова громади; учений займався питаннями тлумачення віри.

Доцільно відзначити, що саме рабином, старостою, скарбником і вченим у кінці кожного місяці заносилися дані до метричних книг про кількість новонароджених.

Невід'ємною частиною життя єврейської громади було поховальне братство. Після смерті одного з членів общини спеціальна служниця цього братства обходила кожен двір з кухлем і прохала про допомогу небіжчику. Після цього голова братства приходив до дому померлого і визначав можливість сплати поховання його родичами. Коли єврейська сім'я була бідною, то поховання здійснювалося за рахунок общини.

Щодо освітнього процесу єврейських поселенців, то слід відмітити існування початкової школи талмуд-тори і вищої школи. Початкова школа була спрямованою на самоідентифікацію єврейського населення. У цьому закладі вивчалися основні постулати іудаїзму, вчили читати і писати.

Для послаблення національної ідентичності єврейських колоністів російським урядом було проведено ряд реформ в освітніх сфері. Наприклад, було введено російську мову, читати тору можна було лише уривками, що були визначені чинною держаною освітньою програмою [8].

Підсумовуючи вище зазначене, слід наголосити на тому, що релігійні меншини Північного Приазов'я мирно співіснували. Їх відносини були побудовані в основному на економічних зв'язках.

У середині XIX століття в основному завершився процес освоєння Північного Приазов'я. Культури народів Північного Приазов'я зазнали певних змін і модифікацій.

Дотримання толерантного ставлення по відношенню до звичаїв і традицій різних етносів і конфесій, об'єднаних спільною територією проживання, допомогло сформувати і підтримувати діалог між релігійними меншинами Північного Приазов'я.

Висновки. Основними чинниками, що вплинули на формування діалогічної взаємодії релігійних меншин Північного Приазов'я та становлення етноконфесійних особливостей у духовній та світських сферах, стали:

- політика Російської імперії щодо пільгового становища переселенців;
- особливості географічного розташування Північного Приазов'я;
- близькість поселень національних меншин і превалюючих етносів.

Завдяки існуванню діалогічної взаємодії між представниками різних національних меншин Північного Приазов'я у традиційному побуті та обрядовій сфері відбулися певні зміни, що вплинули прямим чином на духовну і матеріальну культуру мешканців краю.

Перспективами подальших досліджень є розгляд адміністративних документів, що регулювали життя і взаємодію релігійних меншин Північного Приазов'я.

Список використаних джерел

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї: дис. ... канд. іст. наук :07.00.01 / О. С. Авдєєва; Бердянськ. держ. пед. ун-т. – Запоріжжя, 2016 – 301 с.
2. Івацький В. І. Трансформації грецької ідентичності в українському Північному Приазов'ї / В. І. Івацький // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2014 – Вип. 3.37 (105). – С. 23-27.
3. Иванова Ю. В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю. В. Иванова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М.: Наука, 1979. – С. 74-91.
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719-1858) / В. М. Кабузан. – М.: Наука, 1976. – 306 с.
5. Курінна М. А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. – XX ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец 07.00.05 “Етнологія” / М. А. Курінна; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. – К., 2009. – 20 с.
6. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. – 328 с.
7. Народи Північного Приазов'я / [Кочерга Б. М., Афанасьєва Л. В., Александров В. М. та ін.]; під ред. І. П. Аносова. – К : “Просвіта”, 1997. – 175 с.

8. Тухватулліна О. С. Релігійне життя єврейських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX ст.) / О. С. Тухватулліна // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2011 – Вип. 142; Т. 154. – С. 102-107.

Анотація

В статье рассмотрены исторические условия формирования этноконфессионального многообразия Северного Приазовья. Автором исследованы условия переселения колонистов на территорию Северного Приазовья. Выявлены основные факторы, повлиявшие на формирование диалогического взаимодействия религиозных меньшинств Северного Приазовья и становление этноконфессиональных особенностей в духовной и светских сферах: политика Российской империи по льготному положению переселенцев; особенности географического расположения Северного Приазовья; близость поселений национальных меньшинств и преобладающих этносов.

Ключевые слова: этноконфессиональность, Северное Приазовье, религиозные меньшинства.

Яковенко І. О. (транслітерація)

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
викладач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти
72312, вул. Героїв України, 20, м. Мелітополь*

Україна

Анотація

У статті розглянуто історичні умови формування етноконфесійного різноманіття Північного Приазов'я. Звернено увагу на ключовий фактор соціального, релігійного та економічного життя населення – територіальну приналежність. До регіону Північного Приазов'я дослідник відносить Мелітопольський та Бердянський повіти Таврійської губернії, а також Маріупольський повіт Катеринославської губернії. Автором досліджено умови переселення колоністів на територію Північного Приазов'я. Виявлено головні чинники, що вплинули на формування діалогічної взаємодії релігійних меншин Північного Приазов'я та

становлення етноконфесійних особливостей у духовній та світських сферах: політика Російської імперії щодо пільгового становища переселенців; особливості географічного розташування Північного Приазов'я; близькість поселень національних меншин і преваляючих етносів. Наголошено, що дотримання толерантного ставлення по відношенню до звичаї і традицій різних етносів і конфесій, об'єднаних спільною територією проживання, допомогло сформуванню і підтримувати діалог між релігійними меншинами Північного Приазов'я.

Список використаних джерел (Латиницею)

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї: дис. ... канд. іст. наук :07.00.01 / О. С. Авдєєва; Бердянськ. держ. пед. ун-т. – Запоріжжя, 2016 – 301 с.
2. Івацький В. І. Трансформації грецької ідентичності в українському Північному Приазов'ї / В. І. Івацький // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2014 – Вип. 3.37 (105). – С. 23-27.
3. Иванова Ю. В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю. В. Иванова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М.: Наука, 1979. – С. 74-91.
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719-1858) / В. М. Кабузан. – М.: Наука, 1976. – 306 с.
5. Курінна М. А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. – XX ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец 07.00.05 “Етнологія” / М. А. Курінна; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. – К., 2009. – 20 с.
6. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. – 328 с.
7. Народи Північного Приазов'я / [Кочерга Б. М., Афанасьєва Л. В., Александров В. М. та ін.]; під ред. І. П. Аносова. – К : “Просвіта”, 1997. – 175 с.
8. Тухватулліна О. С. Релігійне життя єврейських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX ст.) / О. С. Тухватулліна // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2011 – Вип. 142; Т. 154. – С. 102-107.